

לשוננו לעם

עורכים: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

מתוך

כרך מז, תשנ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

כצורתו, כתקנו וכיפיו: המתרגם והעברית הנורמטיבית

עשרים ושתיים שנה עברו מיום שהרציתי הרצאת אורח את גלגולה הקודם של הדרשה הזאת לפני התלמידים והמורים של החוג ללשון העברית באוניברסיטת בן-גוריון בבאר-שבע. שינויים רבים ואף חרוצים של תוכן ושל צורה ושל פרספקטיבה נעשו לצורך הגרסה החדשה הזאת שאני אומר לפניכם היום, ואולי הם מצדיקים כשהם לעצמם את החזרה הזאת לכאורה. אבל אודה ואתודה שלא נפתיתי לעשות כן אלא בעיקר מפני שגם כשהכנתי את הדברים אז, להרצאה בחוג ללשון העברית, הייתם גם אתם בקהל שצירתי לי לנגדי ואליו כיוונתי את דברי ברוחי - אתם, הציבור הנכבד הזה שאני עומד לפניו היום, ציבור של מתרגמים, של העושים במלאכה עצמה.

כשאני בא להסביר את דרכו של אדם שכתבתו כתיבה נורמטיבית, נעים לי לומר שנדמה לי שבימינו, בשלהי המאה העשרים, בעידן של הרהורים אחר מעמדן של נורמות בכלל, בזמן שהקונבנציה או הנורמה האחת היא להתכחש לכל נורמה, בימינו אלה דווקא מורגשת מידה של התחזקות בכבודה וביקרה וביוקרתה של הכתיבה העברית הנורמטיבית. אולי מתקיימים בנו דבריו של יורם ברונובסקי, שאמר פעם אחת בשנות השמונים, שלכשיהיו כתבי העברית הנורמטיבית ל-underdogs, כשיהיו הם המושמצים והנרדפים, תעלה קרנם דווקא. וכדאי שנזכור ונזכיר לעצמנו שמלחמות היהודים בענייני העברית הנורמטיבית היו תמיד בין כותבים, מתרגמים ובלשנים. העם עצמו, ציבור הקוראים בכללו, הוקיר וכיבד ואהב תמיד את לשון של היצירות הכתובות בעברית נורמטיבית.

מה היא אותה כתיבה עברית נורמטיבית - "הנורמה" כמו שהיא מכונה בקיצור בז'רגון המקובל? לצורך ענייננו שלנו כאן נגדיר אותה כך: הכתיבה העברית הנורמטיבית היא כתיבה עברית בעברית בת זמנו של הכותב

* דברים שנאמרו לפני חברי אגודת המתרגמים באולם האקדמיה ללשון העברית בבית מזי"א בירושלים, ביום י"ט באייר תשנ"ו (8 במאי 1996). הדברים נדפסו תחילה **בתרגימא**, ביטאון אגודת המתרגמים בישראל, 36, סיוון תשנ"ו, והם מתפרסמים כאן שוב ברשותה האדיבה של הגב' אופירה רהט, עורכת הביטאון, ובתוספות אחדות.

שחוקיה וכלליה ומנהגיה אינם מפרים ואינם סותרים ואינם מבטלים את חוקיה וכלליה ומנהגיה של עברית המופת לדורותיה, וקודם כול של לשון מקרא ולשון חכמים. עד כאן. כלומר בעלי העברית הנורמטיבית - או בקיצור בעלי הנורמה - מקפידים ומשתדלים שלא לשנות ממערכת החוקים והכללים והמנהגים - כלומר מן הנורמה - של לשונות המופת הקדומות של העברית.

את הדברים הכלליים האלה אני מבקש להדגים לפניכם היום ביתר פירוט על פי פסוק אחד מתוך תרגומי שלי לסיפור "הדוב" (The Bear) מאת ויליאם פוקנר (יצא לאור בהוצאת דביר, 1973), הלוקח מתוך הקובץ *Go Down, Moses* (רד, משה), ובתוך כך לתת בידכם להציץ בעולמו ובלבטיו של מתרגם בעל עברית נורמטיבית. מאחר שהתרגום אין לו שיעור ואין לו סוף, ולעולם נדמה למתרגם לאחר זמן שהיה יכול להיטיב לעשות פה ושם, לא יכולתי שלא להכניס בו היום שינוי קל מן הנוסח שנעשה ב-1973, אבל אין הוא נוגע לעיקרי דברינו כאן. אקדים כמה דברי הסבר על הפסוק הזה, כדי שתבינו במה העניין:

מעשה באחד מדודיו של גיבור הסיפור, זקן תמהוני חביב בעל נשמה של נער, יוֹבֶרְט שמו, שהיה לפניו בעל אחוזה ואדון לעבדים כושים. לאחר מלחמת האזרחים בארצות-הברית התרושש וירד מנכסיו, עבדיו המשוחררים עזבו אותו, ולא נשאר עמו אלא כושי זקן אחד, "ישיש שוחר מדנים". מנחלתו לא נשאר לו עכשיו אלא בית האחוזה הגדול, והוא אנוס למכור לצורך מחייתו את כל כליו ורהיטיו של הבית עד שכמעט התרוקן הבית. כל המעשה בדוד הזקן הזה, שהוא בעצם מעשה עצוב, שרויה עליו בסיפור של פוקנר רוח של הומור ועליצות משונה. והנה יום אחד קרה משהו לבית הזה. בואו ונעיין בפסוק המספר מה קרה לבית, בתרגום מן האנגלית כמעט מילה במילה ברוב המשפטים, לפי סדר המילים והמבנה שבמקור האנגלי. לפסוק הזה בצורתו זו נקרא נוסח א:

נוסח א

ו, שלו אב דוד באדי שניהם נפטרו בינתיים, אחד יום בלי סיבה או כל התראה הכמעט לגמרי ריק בית ששם שלו דוד יוֹבֶרְט ושל טְנִי ישיש ושומר מדנים אבי סב (שהיה אומר שראה את לאפאייט ומְקְסְלִין אמר שבעוד עשר שנים יהיו לו זכרונות על אלוהים) גרו, בישלו, וישנו באחד יחיד חדר, נדלק ונשרף בנחת.

אני יכול להבטיח לכם שהמפלצת הזאת היא פסוק יפהפה באנגלית. האנגלית שפה יפהפייה היא בעיניי והיא אהובה עליי מאוד. במה דברים

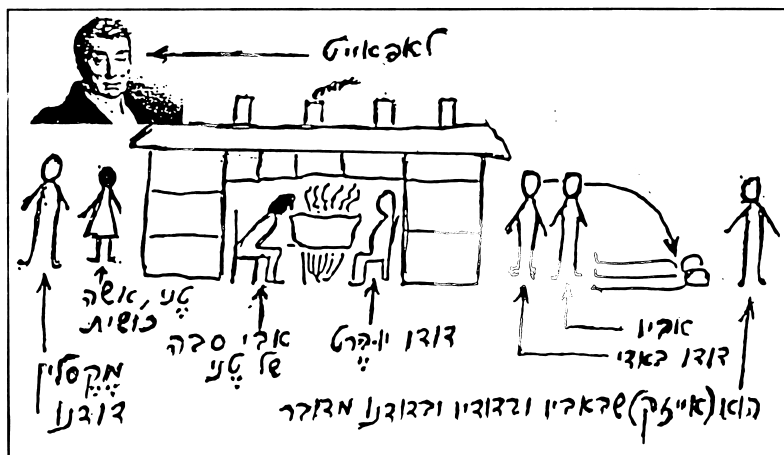
אמורים, בזמן שהיא כתובה משמאל לימין. אבל כשכותבים אותה מימין לשמאל, ולצערנו יש כתבנים לא מעט אצלנו שהעברית שלהם אינה אלא אנגלית מימין לשמאל, כשכותבים אותה ככה כולה תמוהה ומשונה, כמו שאתם רואים בפסוק הזה. אם כן מה נעשה כדי להכניע את הברייה המשונה הזאת ולהוליכה בשביליה של העברית?

קודם כל נחשוב עברית ונאמר עברית את הדברים המיתרגמים לנו כמו מאליהם, ממילא וכמעט שלא מדעת, ברובד הפשוט והנמוך ביותר. **שלו אב** יהיה אפוא ממילא **אביו**; **אחד יום** - **יום אחד**; **הכמעט לגמרי ריק בית** - **הבית הריק כמעט לגמרי**; **שלו דוד יוברט** - **דודו יוברט**; **ושל טני ישיש ושוחר מדנים אבי סב** - **ואבי סבה של טני, הישיש והשוחר מדנים**; **ובאחד יחיד חדר** יהיה **בחדר אחד ויחיד**. הווי"ו שבראשית הפסוק ברור שאין להניחה ככה בפני עצמה כדרך שהמילה האנגלית And עומדת, ויש לצרפה ולומר **ויום אחד**. לפסוק שקיבלנו ככה נקרא נוסח ב:

נוסח ב

יום אחד, אביו ודוד באדי שניהם נפטרו בינתיים, בלי סיבה או כל התראה הבית הריק כמעט לגמרי ששם דודו יוברט ואבי סבה של טני, הישיש והשוחר מדנים (שהיה אומר שראה את לאפאייט ומקסלין אמר שבעוד עשר שנים יהיו לו זכרונות על אלוהים) גרו, בישלו וישנו בחדר אחד ויחיד, נדלק ונשרף בנחת.

בציור אתם רואים כמין סכמה של הבית ושל הנפשות הנזכרות בפסוק.

לכאורה אין לעשות כאן כלום עוד. התרגום תרגום, ואולי יכולנו להניחו כך ככתבו וכלשונו. ואף על פי כן אני מבקש להוציא אתכם אתי עכשיו לטיול בדרכיה של העברית הנורמטיבית, שהן גדרות לי כאמור בדרכיהן של לשונות המופת של העברית, כלומר - לפי השקפתו של בעל נורמה - בדרכה של העברית עצמה, ואחר כך נשוב אל הפסוק שלנו ונראה מה אפשר לעשות בו עוד.

מה פירוש דרכו של מתרגם הגדורה לו בתוך דרכה של העברית עצמה? גבירותי ורבותי, דבר אחד לימדה אותי אומנות זו של העריכה והתרגום: כשהדברים אמורים בניסוח ובסגנון ובתרגום, אין טעם לומר דברים סתם, אלא יש להביא דוגמאות ועוד דוגמאות - לכשתרצו כל עבודתו של מתרגם אינה אלא עיסוק בדוגמאות של ממש, דוגמה אחר דוגמה, ואף על פי שאפשר להעמיד עליהן תורה וללמוד מהן לקחים, מכל מקום אם אין דוגמאות אין תורה ואין לקחים. בעניינים האלה אין כל טעם בעצה שאין עמה הצעה. מונחים אפוא לפניכם בדפים שחולקו לכם כל הפסוקים והדוגמאות שיידונו כאן, וגם ביבליוגרפיה קצרה.

אם כן מה פירוש דרך גדורה בתוך דרכה של העברית עצמה? כשאנחנו קוראים באנגלית the economic development, ואנחנו חושבים את תוכן הכתוב הזה עברית, מיד הדברים מיתרגמים לנו החושבים עברית ממילא וכמעט שלא מדעת, ומתקבל הצירוף **ההתפתחות הכלכלית** או טוב מזה לפעמים, **התפתחות הכלכלה**. לא ייתכן שיתקבל תרגום כגון **הכלכלית התפתחות** לפי סדר הדברים באנגלית, שהרי לעברית חוקים משלה, ובצירופים פשוטים כל כך נהיר לחלוטין מה פירוש "דרכה של העברית", ומה היא הנורמה.

הדברים מסתבכים מעט כשאני אומר בעברית **נסיעתו בשבוע שעבר של כריסטופר** - אני מקווה שכולנו יודעים מה הפסול בצירוף הזה, שהרי בעברית יש לומר **נסיעתו של כריסטופר בשבוע שעבר**, ובין מילת **נסיעתו** ובין מילת **של** אין מכניסים בעברית אלא את התארים של השם **נסיעתו**, כגון **נסיעתו הנעימה** או **נסיעתו המייגעת של כריסטופר בשבוע שעבר**. ואף על פי כן הצירוף **נסיעתו בשבוע שעבר של כריסטופר** לקוח, לצערנו, מעיתון עברי בימינו. אני יכול לגלות לכם שבנוסח הקודם של הדרשה הזאת היה הנוסע קיסנינג'ר, ולא כריסטופר; ללמדנו שדור הולך ודור בא, והעברית הטובה לעולם עומדת. חבל שעלינו לומר שגם הטעות בעינה עומדת אצל כמה כותבים. אבל אם נאמר שהדברים ידועים, ועל כל פנים ראוי שיהיו ידועים, עדיין הצירוף **נסיעתו של כריסטופר בשבוע שעבר** הוא בגדר החשיבה העברית הפשוטה לפי חוקיה הפשוטים של הלשון, ועדיין ברור כלפי מה אנו אומרים "דרכה של העברית".

יותר מזה הדברים מסתבכים בפסוק כגון **על שלושה דברים העולם עמד** או **על שלושה דברים העולם יעמוד**. אנחנו הכותבים כתיבה נורמטיבית גורסים שבפרוזה עברית טובה סדר המילים בפסוקים האלה הוא **על שלושה דברים עמד העולם ועל שלושה דברים יעמוד העולם**, כי פסוק הפותח במשלים, בהשלמה, כגון בדבר האמור על הפועל (תואר הפועל או מושא), כגון **על שלושה דברים כאן**, אם הפועל-הנשוא זמנו עבר או עתיד מקדימים אותו לשם-הנושא, אבל בזמן הווה אפשר גם להקדים את השם-הנושא ולומר **על שלושה דברים העולם עומד**. וכך הפסוק **אתמול הלך ראובן לבית הספר**, בזמן עבר, ובהווה אפשר גם לומר **היום ראובן הולך לבית הספר**.

אבל כאן אין הדברים פשוטים כל כך. הכלל הזה כלל יסוד הוא בלבד ויש לו כמה סייגים, כגון כשהדברים אמורים בהדגשה. אתם יודעים שבדיאלוג בספר אנגלי, למשל, כשמבקשים להדגיש מילה בפי אומרה, כותבים את המילה באותיות שונות, שקוראים *italics*, כגון בפסוק *I am not mocking you*. מתרגם עברי אינו צריך לומר דווקא "אני לא לועג לך", בהדגשת מילת **לך** על ידי הבלטתה בדפוס, אלא יש לו גם דרך אחרת; הוא יכול לומר "לא לך אני לועג", ועל ידי השינוי מסדר המילים היסודי מילת **לך** מוטעמת ממילא. בדבריו הידועים של המשורר האנגלי ג'ון דון *Never ask for whom the bell tolls, it tolls for thee*, מילת *thee* היא המוטעמת באוזנינו הטעמה טבעית בלי כל הדגשה חיצונית של שינוי הכתב. גם הטעמה טבעית שכזאת יכולה להתקבל בעברית על ידי שינוי הסדר: **אל תשאל למי הפעמון מצלצל, לך הוא מצלצל**. או אם נתרגם זאת בזמן עבר: **אל תשאל למי צילצל הפעמון, לך צילצל**. בגלל היפוך הסדר מילת **לך** נשמעת מוטעמת מאליה.

לפנים בישראל, כשהיה הפסוק העברי בלשון הפרוזה עשוי בתבנית ברורה, היה כל שינוי מסדר המילים משמיע הטעמה ממילא. מצאנו בתלמוד במסכת ברכות (לב ע"א) **עכשיו יאמרו אומות העולם - לאחר עכשיו מילת יאמרו קודמת לאומות העולם**. אבל באותו עמוד עצמו אנו מוצאים **ועכשיו ישראל חטאו** - והלוא היה להם לומר **ועכשיו חטאו ישראל**? אלא בואו ונעיין בכל העניין שם:

'וידבר ה' אל משה לך רד' (שמות לב ז) - מאי [=מהו] 'לך רד'? אמר ר' אלעזר, אמר לו הקב"ה למשה, משה, רד מגדולתך! כלום [=הרי לא] נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו, אתה למה לי?

כביכול אנו שומעים את הקב"ה מטעים ואומר **ועכשיו ישראל חטאו, אתה למה לי?** ובין שישראל היא המוטעמת ובין שחטאו היא המוטעמת, הריהו

גוררות גם את הטעמת **אתה** ממילא. אבל בימינו, בזמן שנתפרע סדר המילים בפסוק, בייחוד בהשפעת הלעז, אין שומעים עוד מן הפסוק **אתמול ראובן הלך לבית הספר** שראובן ולא שמעון הוא שהלך לבית הספר, ורבים סבורים שהפסוק הזה כמוהו כפסוק **אתמול הלך ראובן לבית הספר** (וראו בנדוד, סדר נושא ונשוא).

ואם אתם יודעים את הכלל הזה הנוהג בפרוזה הטובה, אולי יש בכם שיודעים שזה סדר הנושא והנשוא גם במשפטים הפותחים במילות **אשר**, **ש**, **כאשר**, **כש**, ובעברית טובה כותבים בזמן עבר ובזמן עתיד **העץ שקיננו בו הציפורים**, **העץ שיקננו בו הציפורים**, **זה היה מצב העץ כשקיננו בו הציפורים**, ובזמן הווה אפשר גם לכתוב **העץ שהציפורים מקננות בו**, **זה מצב העץ כשהציפורים מקננות בו**. כלומר בעבר ובעתיד הפועל הוא שנשמך **לש** - (או **אשר**), ובהווה יכול גם השם להיסמך אליה. וכל שינוי מן הסדר הזה נעשה לצורך הדגשה, או כשהדברים אמורים במשפט תוכן, שבו סדר נושא ונשוא אין לו מנהג קבוע, ואפשר לומר גם **ידע שקיננו בו ציפורים** וגם **ידע שציפורים קיננו בו**, גם **הידיעה שקיננו בו ציפורים**, וגם **הידיעה שציפורים קיננו בו**, כנראה מפני שמשפט שכזה, שבדרך כלל סימנו הוא שהוא בא אחרי **ש** - שאפשר להמירה בכי - **נראה ש(כי)**, **ברור ש(כי)**, **הסברה ש(כי)** וכדומה - משפט שכזה הוא כמין מובאה שאין משנים ממנה, כאילו המשפט **ציפורים קיננו בו** קדם למשפט **ידע שציפורים קיננו בו**, והוא נמסר כלשונו בלי שינוי בסדר הנושא והנשוא. ממילא יכול הכותב לעשות כך או כך, הכול לפי מה שנוח ורצוי לו. קצר המצע מלפרש כאן יותר מזה. אולי כדאי רק להזכיר כאן עוד שמילת **מש** - שאינה באה להורות את ערך היתרון ('יותר מש') לעולם מקומה לפני פועל, ומילת **לכש** - לעולם מקומה לפני פועל בעתיד (לכשירחיב; וראו ברוך, סדר נושא ונשוא).

לא נוכל להאריך גם בעניין מקומה של מילת **בו** בדוגמאות העץ והציפורים שלנו (מה שקרוי הכינוי המוסב), ונסתפק ונאמר שמקומה הראשון הוא קודם כול לאחר הפועל-הנשוא, כמו בפסוקים שלנו כאן, ומן המקום והסדר הזה סרים ומשנים לפי צורך מסוים, כגון כדי למנוע כפל משמעות (וראו בנדוד, שיינים תותבות; פרץ, הכינוי המוסב). לצורך ענייננו שלנו כאן אולי כדאי לומר עוד שמילת **שם** בתפקיד כינוי מוסב מקומה הראשון בלשון הפרוזה יהיה אפוא לאחר הפועל, כמו מילת **בו**. הפסוק **ערים בהן עֵשָׁן במסתר גִּרְנֵוּ הישן** (על פי ביאליק) מיתרגם ככה בקלות ללשון פרוזה: **ערים שגרנו הישן עֵשָׁן בהן במסתר** (או **עֵשָׁן שם במסתר**), והשורה של טשרניחובסקי **ארץ בה יתקיים כל אשר איש קיווה** תיאמר בפרוזה **ארץ שכל מה שאדם מקווה מתקיים בה**. ואם נמיר את זמני הפעלים לזמן עבר נאמר **ארץ שהתקיים בה כל מה שקיווה אדם**.

הסיפור "ורד לאמילי" (A Rose for Emily) מאת ויליאם פוקנר נפתח במקור בזה הלשון: When Miss Emily Grierson died, our whole town went to her funeral. מן העיון בשני תרגומים לפסוק הזה, אחד של עודד פלד, וזה לשונו: **כשמיס אמילי גרירסון מתה, כל העירירה הלכה להלווייתה**, ואחד של מנחם פרי, וזה לשונו: **כשמתה מיס אמילי גרירסון, הלכה כל עירנו ללוויה שלה** - מן העיון בשני התרגומים האלה ניווכח מיד, על פי כל מה שאמרנו עד כה, שתרגומו של מנחם פרי לפסוק הזה הוא הנורמטיבי המובהק: מאחר שהפסוק פותח במילת **כש-**, הקדים פרי את הפועל-הנשוא **מתה**, שזמנו עבר, לשם-הנושא **מיס אמילי גרירסון**, ולאחר המשפט **כשמתה מיס אמילי גרירסון**, שהוא תיאור זמן (פסוקית זמן) בפסוק כולו, הקדים את הפועל-הנשוא **הלכה** לשם-הנושא **כל עירנו**. ואם נזכור לרגע מאמר אחד שכותרתו הייתה "המתרגם הנורמלי והנורמטיבי", והיא באה להשמיענו כמדומה שיש גם מתרגמים נורמלים, נוכל לומר שבתרגום הפסוק הזה מנחם פרי הוא מתרגם לא נורמלי (ולא בגלל סדר המילים בלבד). וכשהדברים אמורים במעשה אמנות, אולי אין זה פגם דווקא... אולי כדאי לומר עוד שמתרגם או סופר או כל כותב יכול להוציא מתחת ידו משפט עברי משובח שכזה גם אם לא שמע מעודו את הכללים שראינו כאן. די לו באוזן טובה לשפה העברית. ובכל זאת מוטב שלא להניח את הדברים בחיבונם, להרגשה, לאמירת הלב וללחישתו, וכדאי להעלות אותם למדרגה של ידיעה מפורשת על ידי לימוד וחינוך. הלא ראינו איך ידיעת הנורמה נתנה בידנו אמת מידה ברורה ופוסקנית לראות מיד את ההבדלים בין שני התרגומים של הפסוק של פוקנר, ולדעת איזהו הנראה לנו, ולהבין מיד שהוא נראה לנו מפני שהוא מכוון אל הניגון האמתי של העברית.

וכאן כדאי להעמיד דבר על דיוקו. יש טועים ומתבלבלים ורואים בכתיבה הנורמטיבית סגנון בתוך שאר סגנונות. אבל הנורמטיביות היא גישה והתנהגות לשונית, ולא אפשרות סגנונית. וכי יש לנו, למשל, אנשים שהסגנונות שלהם שונים זה מזה ומשקפים אישיותות שונות זו מזו יותר ממנדלי ומברנר? ואף על פי כן שניהם כתיבתם נורמטיבית מובהקת. הנורמה נותנת בידנו אפוא כלים לביקורת כל האפשרויות והסגנונות שבגבולותיה ושמוחצה לה, כלים שהשיטה יכולה לבקר בהם אפילו את עצמה, ולסור מדרכה שלה בשעת הצורך, שהרי שיחם של בני אדם ביצירה הספרותית, למשל, יכול להיות גם רב משלבים, או טרוף ומבולבל ומקוטע, וממילא גם לא נורמטיבי; אלא שבעל הנורמה עושה כן מדעת ומבחירה, על פי אמת המידה הברורה שבידו, ולא מאי ידיעה, וממילא גם כשהוא סר מן הדרך הוא עושה כן ככל הנדרש לו בלבד, מתוך ביקורת מתמדת וידיעת המעשה שלפניו.

הדברים מסתבכים יותר בזמן שיש לנו עניין בפסוק שאין בו כל פסול דקדוקי או תחבירי, שכן כל מה שכשר על פי הדקדוק והתחביר כשר ממילא על פי דרכה של העברית, וממילא הוא נורמטיבי. אבל מאחר שבעל הנורמה מכבד את כלליה ומנהיגה של לשון המופת למן גילוייה הקדומים, ממילא כשהוא רואה צורך לבחור לו אופן, אפשרות, סגנון, הוא דולה לו מן הלשון הזאת כל מה שנראה יפה בעיניו לכתיבה העברית החדשה שבחדשות. בואו ונראה את הדבר בדוגמאות. הנה, למשל, הפסוק הזה: **נתינת העין בכוס גורמת לנותן את העין שלו בכוס שהעולם דומה עליו כמישור**. בפסוק הזה אין כל פסול דקדוקי או תחבירי, וממילא הוא נורמטיבי. ואף על פי כן אני רואה כמה חיוכים באולם. משמע שיש ביניכם היודעים את מאמר חז"ל במסכת יומא הנותן עינו בכוסו כל העולם דומה עליו כמישור. ומשמע שלאמירת פסוק שכזה כבר הציעה העברית דרך, ומי שידוע את הפסוק הזה כאמירתו וכנתינתו הראשונה, בעיניו הפסוק הראשון שאמרנו נראה מגושם ומבדח מעט. וכך גם הפסוק הרדיפה אחר הכבוד גורמת לבריחת הכבוד מפני הרודף, שהוא כמין פֶּרְפֶּרָה "מודרנית" של הפסוק כל הרודף אחר הכבוד - הכבוד בורח מפניו. וכך גם הפסוק הקנייה של עבד עברי היא כמו קנייה של אדון עצמי, שהוא כמין פרודיה על הפסוק המקורי הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו.

תאמרו: מה הרבותא? מה החכמה? אתה לוקח פסוק מופת קדום ומעוות ומעקם אותו! הלוא איש לא יכתוב פסוקים משונים שכאלה כשהפסוקים המקוריים מזומנים לו. אבל לאמתו של דבר כותבים גם כותבים פסוקים שכאלה, ואין הם רעים דווקא. הנה פסוק מחיבור של סטודנט באוניברסיטה: **בדיקת הדימויים שבשיר גורמת לבודק לתפוס את מקור האווירה המיוחדת שבו** - זה פסוק שמצד התחביר והדקדוק אין בו דופי, וממילא הוא נורמטיבי. ונניח שלא נחה דעתו של הכותב כשיצא הפסוק הזה מתחת ידו, והוא החליט לבחור לו סגנון אחר, אפשרות אחרת, דרך אמירה אחרת, ולומר: **מי שבודק את הדימויים שבשיר עומד על מקור האווירה המיוחדת שבו**. זו אחת מדרכיה של העברית, שהיא משתמשת בפסוקים שלצורכי שלי אני קורא להם "פסוקי הנפש הפועלת" - "העושה", "מי שעושה", "כל העושה", "אדם שעושה", "כשאני עושה", "כשאתה עושה", "כשאנו עושים", כגון **כשאנו בודקים את הדימויים שבשיר אנו עומדים על מקור האווירה המיוחדת שבו**. ואפשר גם על דרך אתה בודק את הדימויים שבשיר ואתה עומד על מקור האווירה המיוחדת שבו. וכל הפסוקים האלה מעמידים פיגום מצוין להעמיד עליו תכנים חדשים שבחדשים, והם יפים מאין כמוהם גם לצרכיה של הכתיבה החדשה בימינו.

כשאמרה משוררת עברית אחת בכעסה: **מי שמוסר את הסופר לידיהם** [של המבקרים האלה] **כאילו מסר אשה ביד המרטש מיורקשר** - קרוב לוודאי שלא זכרה ואף לא ידעה כלל את המאמר **ההורג כינה בשבת כאילו הרג את הגמל**. ואף על פי כן עשויים שני הפסוקים האלה על פי הנוסחה **העושה** (או: **מי שעושה**)... **כאילו עשה**.... ולא רק מפני שמי שמצוי בתרבות העברית מוחו כאילו נשטף במבנים עבריים; אדם שכזה מסוגל גם לברוא אותם בעצמו ממילא ושלא מדעת. כביכול, אם אפשר לומר כך, המבנה הזה כאילו קדם לגילוי במאמר הקדום ולגילוי במאמר של ימינו, ולכן הוא יכול לשמש גם בפי החכם הקדום וגם בפי המשוררת בת זמננו כאילו בלי קשר ביניהם. אבל ברור שאין אנו יכולים לסמוך רק על הנס הזה, ששני רחוקים שכאלה יתבטאו בסגנון אחד, וכאן באים החינוך, הלימוד, המסירה מדור לדור להקפיץ לנו את הדרך ולהקנות לנו מהר יותר את מה שגילו ראשונים לפנינו. צורת "הנפש הפועלת" הזאת גם נותנת בידנו לעקוף, למשל, את האוגד **זה** בזמן שאין הוא רצוי לנו, כגון בפסוק "למסור את הסופר בידיהם זה כמו למסור אשה" וכו'. ופסוק כגון *To know and not to act is not to know* לא נוח לתרגם אותו בעזרת **זה** ולומר "לדעת ולא לעשות זה לא לדעת", ונוח יותר לומר **היודע ואינו עושה אינו יודע**, או **היודע ואינו עושה לא ידע** - ואם ניתן את דעתנו שזאת מימרה סינית, הרי לנו תרגום הולם בנוסח המאמר או הפתגם העברי. עכשיו נרשום לפנינו את הפסוק הזה: **מהפרצוף שלך רואים** (או: **מהפרצוף שלך אני רואה**) **שאתה סטודנט**. לכשתרצו זהו מעין מאמר חז"ל **מבין ריסי עיניך ניכר** (או: **אתה ניכר**) **שתלמיד חכם אתה** (כמין "חרוֹסֶת" של המאמרות "מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה" ו"מעקימת שפתיך אתה ניכר שתלמיד חכם אתה"). גבירותי ורבותי, ביום שתאמר סטודנטית לחבר שלה "מבין ריסי עיניך אתה ניכר שתלמיד חכם אתה", ביום ההוא אולי יישמעו פעמי חמורו של משיח. אבל אני אינני מייחל כלל לדיבור שכזה ולכתיבה שכזאת, ואני טועם בזה טעם של מליצה. הפסוק **מהפרצוף שלך אני רואה שאתה סטודנט** הוא פסוק מצוין בעיני, מפני שהוא משמר נוסחה או פיגום או ניגון שכאילו קדמו לכל הדוגמאות העשויות במתכונתם: **מן ה... ניכר** (או **אתה ניכר**)..., **מן ה... אני רואה**... וכדומה. ועכשיו בואו ונראה שעל פי מבנה הפסוק **מבין ריסי עיניך** (אתה) **ניכר שתלמיד חכם אתה**, אנחנו יכולים להעמיד גם פסוקים מעניינים אחרים, כגון את הפסוק **בדיקת הדימויים שבשיר גורמת לבודק לתפוס את מקור האווירה המיוחדת שבו**. את הפסוק הזה, שכבר ראינו דרכים מדרכי העברית לומר אותו, אפשר לומר גם כך: **מבדיקת הדימויים שבשיר התברר מקור האווירה המיוחדת שבו**, או **מבדיקת הדימויים שבשיר אתה עומד על מקור וכו'**, או **מבדיקת הדימויים**

[...] **אנו עומדים** [...] וכדומה. גם הפסוק **To know and not to act is not to act** יכול להיתרגם בדרכים אחרות: **(כל) ידיעה שאין עמה פעולה אינה ידיעה**, או **ידיעה שאינה מצטרפת למעשה אינה ידיעה**. אנחנו רואים אפוא שהנורמה יכולה להיות לנו אמת מידה לשונית לבחון בה ולבחור בעזרתה אפשרות או סגנון שכולם בה. אדם יכול לכתוב בדרך זו או בדרך אחרת, וכולם בגדר כתיבה נורמטיבית.

נחזור עכשיו מן הטיוול הזה בדרכיה של העברית הנורמטיבית אל הפסוק של פוקנר שבתרגומו אנחנו דנים. נעיין שוב בנוסח ב:

נוסח ב

ויום אחד, אביו ודוד באדי שניהם נפטרו בינתיים, בלי סיבה או כל התראה הבית הריק כמעט לגמרי ששם דודו יוֹבֵרֵט ואבי סבה של טְנִי, הישיש והשוחר מדנים (שהיה אומר שראה את לאפאייט וּמְקָסְלִין אמר שבעוד עשר שנים יהיו לו זכרונות על אלוהים) גרו, בישלו וישנו בחדר אחד ויחיד, נדלק ונשרף בנחת.

במבט ראשון אנחנו רואים שהמרחק בין **הבית הריק כמעט לגמרי** ובין **נדלק ונשרף בנחת** הוא גדול כל כך עד שהוא קשה לנו, כאילו העברית עצמה מתקשה בו. מה עושים? אפשרות אחת היא להזעיק לעזרתנו את כללי העברית הנורמטיבית: פסוק שפותח בתיאור הזמן **ויום אחד**, ובתיאור האופן **בלי סיבה או כל התראה**, ופעליו **נדלק ונשרף** זמנם זמן עבר, דינו כדין הפסוק **אתמול הלך ראובן לבית הספר**. כלומר עלינו להקדים את הפעלים-הנשואים **נדלק ונשרף** לשם-הנושא **הבית הריק**. ומאחר שמילת **ש**, כמו שאמרנו, ראוי שתקבע גם היא, בעברית טובה, את סדר הנושא והנשוא שלאחריה, עלינו להעביר את הפעלים **גרו, בישלו וישנו** אל מקומם הנכון לאחר מילת **ש**- ולומר **שגרו בישלו וישנו שם**. מילת **שם** כמו מילת **בו** (הכינוי המוסב) מקומה הראשון הוא לאחר הפעלים. הפסוק שקיבלנו ככה יהיה נוסח ג:

נוסח ג

ויום אחד, אביו ודוד באדי שניהם נפטרו בינתיים, בלי סיבה או כל התראה נדלק ונשרף בנחת הבית הריק כמעט לגמרי שגרו, בישלו וישנו שם בחדר אחד ויחיד דודו יוֹבֵרֵט ואבי סבה של טְנִי, הישיש והשוחר מדנים (שהיה אומר שראה את לאפאייט וּמְקָסְלִין אמר שבעוד עשר שנים יהיו לו זכרונות על אלוהים).

הפסוק הזה צורתו עברית, וכולו תקין או תקני. ואף על פי כן עדיין יש כאן קשיים. בפסוק האנגלי המקורי אין אנו יודעים מה קרה לבית עד סופו של

הפסוק. המחבר כאילו "מותח" אותנו במין "סיפור מתח" קטן, ועד סופו של הפסוק אנחנו מייחלים לדעת מה קרה לו לבית. אבל לפי מנהגה של העברית עלינו להקדים כאן את הפעלים **נדלק ונשרף** ולספר בראשית הפסוק מה קרה לבית, וממילא פג משהו מן העניין שבפסוק האנגלי. ולא עוד אלא שעל ידי כך אנחנו מספרים מה קרה לבית קודם שאנחנו מגיעים אל הרמז שפוקנר רומז בהומור דק ומסותר; שהרי בזמן ששני זקנים בטלנים שכאלה מבשלים להם ולא במטבח דווקא, ולא בעידן החשמל דווקא, באמת הדבר תמוה ש"בלי סיבה או כל התראה", כמו שבודאי סיפרו הזקנים לאחר מעשה וכך מן הסתם נכנסו הדברים למיתוס של המשפחה, שככה סתם דלקה פורצת לה בבית. לא לחינם אפוא בחר לו פוקנר סדר מסוים של אמירה שיש לו עניין בו. מתברר אפוא לכאורה שהתחביר העברי חוטא כאן לאמנותו של פוקנר!

באמת יש לומר שכל אימת שהאמירה הלועזת והאמירה העברית אינן מתיישבות זו עם זו, האמירה העברית לעולם קודמת, ולא זו בלבד שמותר לקפח את הנוסח הלועזי לטובת הנוסח העברי, אלא אפילו חובה היא לעשות כן, כשם שחובתו של המתרגם הלועזי לנהוג כך במקור עברי. כבר אמר ברדיצ'בסקי ברשימתו "מלשון אל לשון" שחייב מתרגם לשאול את עצמו, אילו היה המחבר סופר כותב עברית, איך היה הוא כותב את הדברים עברית. לכשתרצו זו כל תורת התרגום על רגל אחת. אין צריך לומר שזה דבר המסור לפירושו היוצר של כל מתרגם ומתרגם - תן לשלושים מתרגמים לתרגם ספר אחד, ותקבל שלושים תוצאות שונות זו מזו, ואפשר שכולן מצוינות, אבל הצד השווה שבהן, שכולן, כל אחת לפי דרכה, עומדת בסימנו של פירוש יוצר אחד. על ההמשלה הנודעת של התרגום לאישה - נאמנה אינה יפה ויפה אינה נאמנה - אפשר לומר שני דברים: שלא פמיניסטית הגתה ואמרה אותה, ושכל כולה כוזבת מלכתחילה, מפני שהתרגום היפה הוא התרגום הנאמן, ותרגום שאינו מוסר גם את היופי אינו תרגום נאמן. הלוא במעשה אמנות הדברים אמורים. ובייחוד מפני שהמקור עצמו היה שונה מלכתחילה אילו נכתב עברית. עצם הכתיבה בשפה אחרת הייתה משנה את המחבר עצמו. הוא עצמו היה מצויר ציור עברי, משתמש באידיומטיקה עברית, נותן דעתו על קורא עברי, ומוותר על דברים ומקפח דברים שהיה מיטיב לאמרם בשפה אחרת, כשם שהיה מיטיב להביע דברים אחרים שהעברית יפה להם. ואפשר אפוא שפוקנר עצמו היה כותב את הפסוק מלכתחילה כתיבה אחרת ופועל בדרך אחרת פעולה של "סיפור מתח", למשל, על קורא עברי.

אמנם מן היושר הוא להוסיף כאן שפוקנר נחשב ל"ברייה בפני עצמה" גם כשהדברים אמורים בדרכה של האנגלית, ויש שהוא בורא בה מיני בריות משונות ופרועות, אבל יופיה הספונטני הפראי של ברייה שכזאת כשהיא

שרויה בבית היוצר שלה ובמקום חיותה, יש שהוא נהפך לכיעורה של מפלצת כשעוקרים אותה לסביבה אחרת, וזו נעשית לה מקום מיתתה. לכן אין כל טעם, לדעתי, להשתדל ולהעתיק את כל השגעונות והקפריזות של מקור ויהי מה, והמתרגם רשאי לקפח את הנוסח הלועזי לטובת הנוסח העברי, שהרי עליו לכתוב את הדברים כתיבת סופר עברי.

במה דברים אמורים, בזמן שבאמת כלו כל הקצין ואין דרך אחרת. אבל בפסוק שלנו לא כלו הקצין כלל, ועדיין אנו יכולים, כביכול, לאחוז את החבל בשני ראשיו ולעשות את חובתנו גם ללשון העברית גם לאמנותו של פוקנר. כיצד?

קודם שנשוב אל הפסוק שלנו אני מבקש להראות לכם פסוק אחר מתוך הסיפור "הדוב" מאת פוקנר, פסוק אחד שאורכו יותר משני עמודים (!) ומדובר בו על פנקס האחוזה שהיו האחים התאומים (אלה הקרויים "אביו ודוד באדי" בפסוק שלנו) מכניסים בו מפעם לפעם רישום תמציתי בכל מה שנוגע לעסקי האחוזה והעבדים והחיים בכלל, והייתה בזה כמין התכתבות ביניהם. וזו לשונו של הפסוק:

התאומים שהיו דומים זה לזה אפילו על פי כתב היד, ולא היית מבדיל בין הפתבים עד שהיו לך דוגמאות זו בצד זו להשוואה, ואפילו כשהופיעו שני הכתבים על עמוד אחד [...] נראו שניהם כאילו כתב אותם נער בן עשר אחד, בריא ורגיל, ואפילו על פי הפתב, **אלא שהפתב לא השתפר כשקראו העבדים שירש וקנה קרֹוֹתָרְס מְקֶסְלִין, אחד לאחד -** רוֹסְקִיֹס ופיבי ותוֹסִיֹדִיז ויוניס וצאצאיהם, וְסָם פֶּאֶתָרְס ואמו שבעבור שניהם נתן סוס מסורס שלא נשלם אילופו לאיקמוֹטוֹבָה הזקן, המנהיג בשבת צִיֶּקְסוֹ, שממנו קנה גם את הקרקע, וְטָנִי בושמפ שזכה בה האח אמודיאוס מידי שכן במשחק פֶּוֹקֶר, ואותה ברייה משונה הקוראת לעצמה פֶּרְסִיבֵל בראונלי שקנה האח תיאופיליוס ולא הוא ולא אחיו לא ידעו כנראה למה, מידי בֶּדְפֹרְד פֶּוֹרְסֵט בזמן שעדיין היה סתם סוחר עבדים ועדיין לא גנרל (זה היה עמוד אחד לא ארוך שהקיף פחות משנה, פחות משבעה חודשים בעצם, ותחילתו בכתב היד שהנער כבר היה מכיר בו את כתב ידו של אביו:

פרסיבל בראונלי בן 26 לבלר ופנקסן. נקנה מידי נ"ב פורסט בקולדווטר 3 במרס 1856 265 דולר

ומתחת לזה בכתב היד הזה:

5 במרס 1856 לא פנקסן בכל אופן לא יודע לקרוא. יכול לכתוב את שמו אבל כבר רשמתי אותו בעצמי אומר שיועד לחרוש אבל לא נראה לי כך. נשלח לשדה

היום 5 במרס 1856

ושוב בכתב היד הזה:

6 במרס 1856 גם לחרוש לא יודע אומר שרוצה להיות כומר מטיף ולכן אולי הוא יכול לקחת בהמות אל הפלג לשתות והפעם בכתב היד האחר, זה שכבר היה מכיר בו את כתב ידו של דודו כשראה את שניהם על עמוד אחד:

23 במרס 1856 לא יודע לעשות גם את זה, רק אחת אחת, תיפטר ממנו ושוב הראשון:

24 במרס 1856 מי לעזאזל יקנה אותו והשני:

19 באפריל 1856 איש לא יקנה הוצאת את עצמך מן השוק בקולדוטר לפני חודשיים לא אמרתי שתמכור אותו שחרר אותו והראשון:

22 באפריל 1856 אוציא ממנו את הכסף והשני:

13 ביוני 1856 איך בדולר אחד לשנה 265 דולר 265 שנים מי יחתום על כתב השחרור שלו ושוב הראשון:

1 באוקטובר 1856 הפרדה גיוזפין שברה רגל ונורתה האורווה הלא נכונה הכושי הלא נכון הכל מיקח טעות 100 דולר ובכתב הזה שוב:

2 באוקטובר 1856 שיחררתי את דָּבִיט מקסלין את מקסלין 265 דולר ושוב השני:

3 באוקטובר דביט תיאופיליוס מקסלין כושי 265 דולר פרדה 100 דולר 365 דולר הוא עדיין לא הלך אבא היה צריך להיות פה והראשון:

3 באוקטובר 1856 הבן־זונה לא רוצה ללכת מה היה אבא עושה והשני:

29 באוקטובר 1856 קורא לו שם אחר והראשון:

31 באוקטובר 1856 קורא לו איזה שם אחר והשני:

חג המולד 1856 ספינטריוס

(**הכתיב לא השתפר אפוא כשקרמו העבדים האלה ממשות ואפילו כמין חיים חשאיים על יצריהם וסבכיהם דף אחר דף ושנה אחר שנה;**

עד כאן הפסוק הארוך הזה. שימו לב לשני המקומות שהודגשו (לצורך ההדגמה שלנו בלבד) באותיות שמנות סמוך לראשית הפסוק וסמוך לסופו; אם נצרף את שני המקומות האלה, נקבל את הפסוק הזה: **אלא שהכתיב לא השתפר כשקרמו העבדים שירש וקנה קרותרס מקסליו, אחד לאחד** [- - -] **הכתיב לא השתפר אפוא כשקרמו העבדים האלה ממשות** [...] בין שני החלקים האלה של הפסוק סגור מאמר ארוך מאוד - מאמר מוסגר - שמפרש לנו מי הם העבדים האלה ומה טיבם, ובתוך המאמר המוסגר הזה סגור בסוגריים עוד מאמר ארוך על המעשה השלומיאלי הטרגי-קומי בעבד פְּרִסִיבֵל בראונלי, המכונה בפנקס גם "דִּבְיִט" מפני שכולו גירעון והפסד. ממילא מובן שהחזרה על הכתיב לא השתפר אפוא כשקרמו העבדים האלה היא הכרחית לכאורה בשביל לחבר את **כשקרמו העבדים** שבראשית הפסוק למילת **ממשות** שבסופו. זה נראה לנו מובן מאליו, הלוא קשה לשער שהיינו מסוגלים להתמצא בפסוק הזה בלי חזרה שכזאת. אבל מה נעשה ובאנגלית אין חזרה שכזאת, ופסוק המסגרת שבתוכו סגור המאמר המוסגר הארוך, זו לשונו: **אלא שהכתיב לא השתפר כשהעבדים שירש וקנה קרותרס מקסליו, אחד לאחד** [- - -] **קרמו ממשות** [...] ספק בידי אם נמצא סתם קורא של המקור שטרם לחזור לאחור ולראות איזה פסוק ממשיכות המילים **קרמו ממשות**. זו דוגמה לבריות הפרועות בעלות היופי המקורי הספונטני שפוקנר בורא בכתיבתו. אבל מרחק שכזה בין שני חלקי הפסוק הוא למעלה מכוחה של העברית. ואני הצלחתי לעקוב אחרי הפסוק הזה ולמצוא את זנבו גם מפני שעל פי העברית הנורמטיבית ביקשתי לדעת איפה הפועל-הנשוא ומהו זמנו הדקדוקי והאם יש להכניסו לאחר מילת **כש**, או שמא אפשר להניח את **כשהעבדים**, וכיוון שמצאתי את הפועל **קרמו** סוף-סוף אחרי הסוגריים הרחוקים והצבתי אותו גם במקומו אחרי **כש** - בראשית הפסוק, שאלתי את עצמי מה הייתה העברית הנורמטיבית עושה כדי להקל על הקורא לחבר את שני חלקי הפסוק, ואיזו דרך או אפשרות סגנונית היא יכולה לדלות לשם כך מן האוצר.

וכאן בא לעזרתי כלל גדול ויפה בתרבות הכתיבה העברית, והוא "כלל המאמר המוסגר" או "כלל נחזור על הראשונות". את הכלל הזה הפליא להעמיד אהרן מירסקי, במסתו "מאמר המוסגר" - כדאי מאוד לכל כותב עברית לקרוא את המסה היפהפייה הזאת, שכולה כמין התגלמות של תרבות הכתיבה העברית (ראו ביבליוגרפיה). על רגל אחת נעמיד את הכלל הזה כך: כשאנחנו פותחים פסוק או עניין, ומשהו מתארך לנו בפתיה הזאת, אם מפני שהוא ארוך כשהוא לעצמו ואם מפני שמתבקש לנו להיכנס לתוך דברי עצמנו ולפרש ולהרחיב דבר (במה שקרוי "דיגרסיה" בלעז), עד שאנחנו מוצאים את

עצמנו מופלגים מראשית הדברים - כשאנחנו חוזרים אל המקום שהפלגנו משם אנחנו יכולים לחבר את דברינו על ידי חזרה או כמין חזרה על הפתיחה הראשונה. אביא שתי דוגמאות מן הדוגמאות היפות הרבות שהביא מירסקי במסתו: "מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר, מניין שלא ישתוק?" - חזר אפוא האומר על מילת **מניין** בשביל לחבר את שאלתו לפתיחתה. ודוגמה אחרת מן המקרא (שמואל ב כא, ב-ג): "**ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם** והגבעונים לא מבני ישראל המה כי אם מיתר האמורי ובני ישראל נשבעו להם ויבקש שאול להכותם בקנאתו לבני ישראל ויהודה **ויאמר דוד אל הגבעונים** מה אעשה לכם ובמה אכפר". עד כאן. ועל פי הדרך הזאת יכולתי אפוא לחבר את שני חלקי הפסוק, הרחוקים כל כך זה מזה.

והדרך הזאת היא הנותנת בידנו לכתוב גם את הפסוק שלנו כתיבה עברית מובהקת, ובתוך כך גם לשמור את סדר הדברים שבמקור ולשמר את אמנותו של פוקנר.

נביא עכשיו את הנוסח האחרון - נוסח ד - ואחריו את הפסוק כלשונו במקור האנגלי. לצורכי ההשוואה וההסבר הוקדם כאן נוסח ב לנוסח ד:

נוסח ב

ויום אחד, אביו ודוד באדי שניהם נפטרו בינתיים, בלי סיבה או כל התראה הבית הריק כמעט לגמרי ששם דודו יוֹבֵרֵט ואבי סבה של טְנִי, הישיש והשוחר מדנים (שהיה אומר שראה את לאפאייט וּמָקְסֵלִין אמר שבעוד עשר שנים יהיו לו זכרונות על אלוהים) גרו, בישלו וישנו בחדר אחד ויחיד, נדלק ונשרף בנחת.

נוסח ד

ויום אחד, ואביו והדוד באדי נפטרו שניהם בינתיים, יום אחד והנה בלי סיבה ובלי כל התראה עמד לו הבית הריק כמעט לגמרי שהיו דודו [יוֹבֵרֵט] ואבי סבה של טְנִי, הישיש והשוחר מדנים (שהיה אומר שראה את לאפאייט וּמָקְסֵלִין אמר שבעוד עשר שנים יהיו לו זכרונות על אלוהים), שהיו שניהם גרים ומבשלים וישנים שם בחדר אחד ויחיד, עמד לו אותו הבית ופרץ לו בדלקה שלווה, במין אחדות של התלקחות רוגעת שיצאה מבלימה בן רגע ואחזה בקירות ובדלתות ובגג: עם הזריחה עמד במקום שבנה אותו אבי דודו לפני שישים שנה, ועם השקיעה היו ארבע הארובות המושחרות שאינן פולטות עשן זקורות מתוך אבקה לבנבנה של אפר [...].

And, his father and Uncle Buddy both gone now, one day without reason or any warning the almost completely empty house in which his uncle [Hubert] and Tennie's ancient and quarrelsome great-grandfather (who claimed to have seen Lafayette and McCaslin said in another ten years would be remembering God) lived, cooked and slept in one single room, burst into peaceful conflagration, [- -]

אתם רואים שבנוסח ד יש גם שינוי תוכן קל מנוסח ב: מטעמים דידקטיים בלבד סיימתי את הפסוק בנוסח א ובנוסח ב במילים שונות ובנקודה, ואמרתי **נדלק ונשרף בנחת**. אבל בנוסח ד, שהוא הנכון, אתם רואים שתיאור השרפה נמשך עוד כמה שורות, וממילא תבינו מפני מה קשה עוד יותר להקדים את הפעלים כמו בנוסח ג.

שלושה מאמרים מוסגרים אתם רואים בנוסח ד, אחד מהם נסגר בצירוף **יום אחד**, אחד נסגר במילים **שהיו שניהם**, והשלישי נסגר במשפט **עמד לו אותו הבית ופרץ לו בדלקה שלוה**. עכשיו שראינו כמה לא כדאי ואפילו קשה להקדים את פועל השרפה או הדלקה למילת **הבית**, נוכל להיעזר כאן בפועל ההכנה **עמד**, כאילו הפסוק בלי המאמרים המוסגרים שבו הוא **הבית הריק כמעט לגמרי עמד ופרץ לו בדלקה שלוה**, וכך אנחנו יכולים להקדים את **עמד לו בלבד להבית** בלי לגלות כלום, ואולי אף לעורר ככה עוד את ייחוליו לדעת מה קרה לו לבית, ולאחר המאמר המוסגר אנחנו חוזרים אפוא ואומרים **עמד לו אותו הבית ופרץ לו בדלקה שלוה**, ומילת **אותו** מכוונת כנגד כל הסימנים המובהקים שניתנו בבית עד כאן. ההמרה של **גרו**, **בישלו וישנו** שבנוסח ב **בהיו גרים ומבשלים וישנים** שבנוסח ד, נותנת בידנו להסמיק לש- את מילת **היו בלבד**, וכך אנחנו מקדימים את מילת **שהיו** בלבד ושומרים ככה את סדר האמירה שבמקור, כדי שיהיה עניין הבישול סמוך לפני פריצת הדלקה. שימו לב שעל אף הסוגריים כדאי לנו לחזור ולומר **שהיו שניהם** ולסגור ככה את המאמר המוסגר על הזקנים במין סוגריים של אוזן, שגם השומע רואה אותם כביכול. המאמר המוסגר על הזקנים הוא בעצם מאמר מוסגר בתוך המאמר המוסגר על הבית, וממילא הוא מכלל המאמר המוסגר על הבית. מילת **שם** הועברה ממקומה בנוסח ב אל אחרי **וישנים** בנוסח ד, כלומר למקומה הנכון הראשון, לאחר הפעלים.

אתם רואים שהפסוק המוסגר הראשון, **ואביו והדוד באדי נפטרו שניהם בינתיים**, נפתח בנוסח ד בוויי: **ואביו**. לכשתרצו זו הוויי של **והגבעונים** בדוגמה שהובאה למעלה. מה ראיתי לשנות את סדר **שניהם נפטרו בינתיים** שבנוסח ב ולומר בנוסח ד **נפטרו שניהם בינתיים**? לפני עשרים ושתיים שנה,

בגלגול הקודם של הדברים האלה, אמרתי שעשיתי זאת "לפי צורכה של אוזני הפרטית שלי" ("מבפנים" לז, אביב תשל"ה, עמ' 87) - יותר מזה לא ידעתי לומר. בינתיים כאילו עלה משהו מן החביון אל התודעה, ונדמה לי שיש לי הסבר, ועל כל פנים אֶתֵּלָה בדבר הזה כדי לומר משהו על בחינה חשובה בתרגום ובכתיבה בכלל, הלוא היא הבחינה של הניגון וההתנגנות של הדברים, הבחינה המוסיקלית.

מיום ששמענו את הפסוק הראשון של הלשון העברית, **בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ**, טבועים בנו כמדומה כמין נחת ונועם למשמע פסוקים וצירופים שמסתיימים במלעיל, בהטעמת ההברה שלפני האחרונה; דומה כאילו העברית עצמה אוהבת את הסיום במלעיל: אינו דומה, למשל, **קילוח המים החדגוני, להקילוח החדגוני של המים**, ואינו דומה **ימי פומפייא האחרונים לימיה האחרונים של פומפייא**. הפסוק **על ראש הר אחד, בבית רעוע וישן, גרה לה מכשפה נרגנת ורגזנית**, מוסיף נועם ומוסיקליות בנוסח **על ראש הר אחד, בבית ישן ורעוע, גרה לה מכשפה רגזנית ונרגנת, היא ואחד עשר חתוליה** [...] (מתוך "ספר סיפורי הענקים", עם עובד 1975). לא חלילה שעלינו לאנוס צירופים ומשפטים להסתיים במלעיל ויהי מה - בשום פנים לא, אבל עצם ידיעת הדבר הזה יכולה לעזור לנו להכריע בין אפשרויות מזומנות. אנחנו יודעים שכל מילה בפני עצמה יש בה הברה מוטעמת. אבל מי שאוזניים לו לשמוע יכול להיווכח שגם במשפט כולו, בצירוף המילים, יש מילים שהטעמתן נשמעת יותר, ויש מילים שהטעמתן נשמעת פחות. בפסוק **ימי הקיץ בחבל טוסקאנה הם ארוכים ואטיים** אנחנו שומעים לפחות שש הטעמות, שש הרמות, שש נקישות מקצב, אם אפשר לומר כן - רק במילה **ואטיים** אולי מורגשת השפלה. ולעומת זה בפסוק **ארוכים ואטיים הם ימי הקיץ בחבל טוסקאנה** [והאופק עומד במקומו עד השעה תשע בערב] (גבריאלי גרסיה מארקס, שנים עשר סיפורים נודדים, עם עובד 1993, עמ' 95) - בפסוק הזה אנחנו שומעים שלוש הטעמות בלבד: **ואטיים, הקיץ, טוסקאנה**. אם נאזין לפרוזודיה של הפרוזה, ניווכח שכלל שמספר ההטעמות הנשמעות במשפט כולו מועט ומרווח יותר, כך המשפט מוסיף נועם מוסיקלי (אם נשתמש, על דרך המטפורה בלבד, במונחים מתחום השירה, אולי נוכל להמשיל ולומר שבפרוזה האמפיִּבֶּךְ יפה מן היִמב). בפסוק **כשמים אמילי גיריסון מתה, כל העיירה הלכה להלווייתה** אנחנו שומעים שבע מהלומות קורנס רצופות, וגם מן הבחינה המוסיקלית ניכר אפוא יתרונו של התרגום **כשמתה מים אמילי גיריסון, הלכה כל עירנו ללוויה שלה**. ובפסוק שלנו נראה לי שבנוסח **שניהם נפטרו בינתיים** נשמעות שלוש הטעמות, ובנוסח **נפטרו שניהם בינתיים** נשמעת הטעמה אחת, במילת **שניהם**, ולכן נשמע

ונראה לי יותר. וכשהטעמה שכזאת נשמעת לפני מילה מלעילית שבסוף המשפט, כגון לפני **בִּנְתֵּי** כאן, מתקבל ככה ניגון עברי יפה לתפארת הסיום: **"שניהם בִּנְתֵּי"**, **"רגזנית ונרגנת"**, **"את השמים ואת הארץ"**.

וכיוון שאנחנו עומדים בפרוזודיה של הפרוזה, כדאי שנעיין בצירוף **אותו הבית** שבפסוק **עמד לו אותו הבית** וכו'. הה"א כאן אינה ה"א הידיעה בלבד; הלוא מילת **אותו** כשהיא לעצמה מיידעת את **בית**. הה"א הזאת קרויה גם ה"א החציצה (ראו מאמריהם של לבני ומירסקי), כי היא באה לחצוץ בין מילת **אותו** ובין מילה שההברה הראשונה שלה מוטעמת: **אותו האיש, אותה הגברת, אותו היום, כל אותו הלילה, אותו החודש, אותו הבית** - כנגד **אותו אדם, אותה אשה, אותו שבוע, אותו בניין**, ושאר מילים שהטעמתן אינה בהברה הראשונה. את ה"א החציצה הזאת אפשר למצוא גם במקומות אחרים, כגון מה שנאמר בברכות השחר [...] **ואלו הן: כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים** [...] **והכנסת אורחים, וביקור חולים, והכנסת כלה, ולוויית המת, ועיון תפילה** [...] - יש כאן כמה צירופי סמיכות, אבל רק בצירוף **ולוויית המת** חוצצת ה"א בין הנסמך ובין סומך בעל הברה אחת, שממילא היא מוטעמת. שימו לב שאינה דומה המילה **אב** כאן למילה **מת**, כי מן הבחינה הפרוזודית הצירוף **אב ואם** הוא כמין מילה אחת שהטעמתה בהברה **אם**. מטעם דומה נאמר **"אותו החורש"**, אבל **"אותו חורש של אורנים"**. ברור אפוא שתפקידה של הה"א הזאת הוא פרוזודי מובהק (וראו צרפתי). אינכם משערים כמה יפה נשמע ומתקבל השימוש הזה גם בפרוזה חדשה שבחדשות.

הצירוף **בלי סיבה או כל התראה** שבנוסח ב, נעשה בנוסח ד **יום אחד והנה בלי סיבה ובלי כל התראה**. המילים **יום אחד** מתבקשות כאן על פי המקור, והחזרה הזאת נראית טבעית כל כולה לאחר המאמר המוסגר על האב והדוד באדי, אף על פי שהמאמר הזה קצר כל כך (ולא כל מאמר מוסגר קצר כדאי לסגור בחזרה שכזאת). והתבקשה לי מילת **והנה** להוסיפה כאן מפני שנראה לי שבעברית כדאי לחצוץ בין תיאורי פעולה שאינם ממין אחד. בפסוק **על ראש הר אחד, בבית ישן ורעוע, גרה לה מכשפה מרשעת**, התיאורים שניהם תיאורי מקום, זה משלים את זה, וממילא הם מצטרפים לתיאור אחד. אבל בפסוק **לפני שנים רבות, בארץ רחוקה אחת, גרה לה מכשפה מרשעת**, בפסוק הזה תיאורי הפעולה אינם ממין אחד, זה של זמן וזה של מקום, ומניסיון למדתי שאם אין טעם מיוחד להניחם סמוכים זה לזה, כגון לצורך הדגשה, כדאי לעיין שמא מוטב להפריד אותם זה מזה בעברית ולומר **לפני שנים רבות גרה לה בארץ רחוקה אחת מכשפה מרשעת**, או **בארץ רחוקה אחת גרה לה לפני שנים רבות מכשפה מרשעת**. ובפסוק שלנו מילת **והנה** נותנת לי כמין הפסק שזוה בין תיאור הזמן **ויום אחד** ובין תיאור האופן **בלי סיבה ובלי כל**

התראה. ובייחוד מפני שכשאני מבקש לרדת לנבכייה של מילת And שבראשית הפסוק שבמקור, ואני שואל את עצמי מה ראה פוקנר להציבה יחידה ובדולה לעצמה (הלוא יכול לומר And one day), אני שומע מתוכה בת קול של **והנה**, ואני כאילו משלים את החסר על ידי שרבו **והנה** לכאן.

עוד אתם רואים שהצירוף **בלי סיבה או כל התראה** שבנוסח ב, נעשה בנוסח ד **בלי סיבה ובלי כל התראה**. מה ראיתי לומר כך דווקא? שימו לב לפסוק הזה: **אין מדליקים בשמן, בכוהל, בנפט או בבנזין** - אין בזה פסול, אבל כדאי לזכור עוד דרך יפה אחת לומר זאת בעברית: **אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן** (משנה שבת ב, א), וכן **לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה** (שם ו, ב) - כלומר כשהדברים אמורים ברצף שלילות שכזה, העברית כאילו אוהבת את הנוסחה: **לא א או ב = לא א ולא ב** (ותלמידי תורת ההיגיון שביניכם בוודאי רואים כאן משהו שדומה להמרה של שלילת הדיסיונקציה בקונונקציה של שלילות). לכן הפסוק האנגלי He hardly ate or slept that night תרגומו יכול להיות **כמעט לא אכל ולא ישן בלילה ההוא**, והפסוק [...] a situation that could not have been anticipated, prepared for or explained להיות **[נקלע ל]מצב שלא היה אפשר לא לחזותו ולא להתכונן לו ולא להסבירו**. ובפסוק שלנו מילת **בלי** אינה אלא כמין לא, ומכאן **בלי סיבה ובלי כל התראה** - לכשתרצו על דרך **בלי ראשית** [ו] **בלי תכלית** שבמזמור "אדון עולם", אלא ששם הושמטה הווי"ו כדי לקיים את הרינה של המשקל הקרוי "המרנין".

עוד יש לי להשיב על השאלה שנשאלתי, מפני מה אמרתי **והשוחר מדנים** ולא אמרתי **ושוחר המדנים**. אכן שתי צורות יש לנו ביידוע של צירוף שכזה שיש בו פועל בבינוני (וממילא הוא יכול להיחשב גם לשם): יידוע בה"א הידיעה על דרך היידוע של צירוף סמיכות: **קורא הדורות, נותן התורה, עושי המלאכה**, ויידוע בה"א הזיקה, כגון **פרות הבשן** [...] **העושקות דלים, הרוצצות אביונים** (במשמע שעושקות, שרוצצות), וכן **המלמד תורה לעמו ישראל**. הסיפור הנודע של י"ל פרץ קרוי **העושה נפלאות**, ולא **עושה הנפלאות** דווקא, כי השם **העושה נפלאות** מכוון לכינוי או לתואר של ה' במקרא, **עושה נפלאות**, וכדרכם של תארים וכינויים שכאלה הה"א יכולה לבוא גם לפני הבינוני, כגון מה שנאמר ב"נשמת כל חי": **וה' ער, הנה לא ינום ולא יישן, המעורר ישנים, והמקיץ נרדמים, המשיח אילמים והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים והמפענח נעלמים** [...], ובסיפור של פרץ מתברר לבסוף שבדמות **העושה נפלאות** נגלה כאן התשבי, שלוחו של הקב"ה, ויפה לו

היידוע הזה. אבל סתם קוסם מאחז עיניים אילו אמרנו עליו שהוא **עושה נפלאות**, הדעת נותנת שהיינו מיידעים אותו היום גם על דרך צירוף הסמיכות ואומרים **עושה הנפלאות**, כמו למשל בשם הסיפור **שונא הנסים** מאת שולמית הראבן. במה דברים אמורים, בזמן שצירוף שכזה עומד בפני עצמו, אבל כשהוא בא להרחיב את השם שלפניו, כגון **פרות בשן עושקות דלים**, **קוסם עושה נפלאות**, **איש דובר אמת**, **נערים עושי מלאכה**, כדאי לעיין שמא ביידוע מוטב לבטל את הסמיכות וליידע על דרך ה"א הזיקה ולומר **פרות הבשן העושקות דלים** (או **את הדלים**, הכול לפי העניין), **הקוסם העושה נפלאות**, **האיש הדובר אמת**, **הנערים העושים מלאכה** (או **הנערים העושים במלאכה**, או **את המלאכה**, לפי העניין), ולא "פרות הבשן עושקות הדלים", "הקוסם עושה הנפלאות", "האיש דובר האמת", "הנערים עושי המלאכה" דווקא - זה עניין לשיקול דעת, הכול לפי המקום והעניין. מניסיון רב למדתי שפעמים רבות היידוע על דרך ה"א הזיקה מוסיף רהיטות ודינמיות לכתוב. וגם בפסוק שלנו נראה ונשמע לי יותר לומר **ואבי סבה של טני, הישיש והשוחר מדנים** (וראו מדריך לשון, עמ' 168).

אמרתי בראשית דברי שהמעשה בדוד יוברט הזה, שהוא בעצם מעשה עצוב, שרויה עליו בסיפור של פוקנר רוח של הומור ועליצות משונה. לא נוכל לצערי לעיין בסיפור המעשה כולו כדי להיטיב לראות זאת. כשהדברים אמורים בנעימה ובאווירה, לא כל דבר ודבר נענה וניתן להיתרגם בבחינת אחד כנגד אחד, ודבר שנשמע בשפה אחת כאילו נאמר מתוך צהלה כבושה בפנים חתומות, יכול להיגרע משהו מן ההומור שבו בתרגום. לכן זימן לי הפסוק הזה אפשרות לחזק נעימה קומית שאולי התקפחה מעט במקום אחר, ולהוסיף את מילת **לו** בצירופים **עמד לו ופרץ לו**. ובייחוד שהבית הזה מצטייר לי בדמיוני שלי כמין נפש חיה, שמעוללת להם לשני הזקנים מה שהיא מעוללת מתוך אבק של עשייה להכעיס, וכאותו הסוס שבבדיחה היהודית, שכיוון שלמד שלא לאכול עמד לו ומת, כך הבית הזה, כיוון שהתרוקן מכליו ומרהיטיו, עמד לו ונשרף.

ידידי היקרים, כל הבדיקה הדקה הזאת שבדקתי פה לפניכם בפסוק אחד מתוך עבודתו של מתרגם, כל הבדיקה הזאת היא לאמתו של דבר כמין "פוסט מורטם" כמין נתיחה של גווייה. בזמן שאדם עושה מתוך אקסטזה זו שבמעשה יצירה, יש שאין הוא יודע אם באמת כל המחשבות והשיקולים האלה מתרוצצים בראשו. הדעת נותנת שכל אלה התרוצצו להם שם בין מדעת בין שלא מדעת, אבל ברור שקשה לבודד ולבדוק את כל הגורמים הפועלים במעשה שכזה, ולהתחקות על סדר הקריאה והשמיעה וההתרשמות והחשיבה

והשיקול והפשל והתיקון והפסילה והבְּרָרָה והתוספת וההחלטה והאמירה כדיוקו. ואם ניסיתי בכל זאת לשער כמו בצילום אטי מה התחולל בי בשעה שתירגמתי פסוק, לא עשיתי כן לשם הדבר הזה בלבד, אלא גם כדי לנסות להסביר מהי עברית נורמטיבית, ולנסות לסלק את הבלבול ואת הערפול בהבנת טבעה ומהותה, ואת הדעות המוטעות ואת המשפטים הקדומים עליה, ואת החששות מפניה, ולהראות שכתובתה נוגעת בדברים שהם מרומה של תרבות הכתיבה.

ביבליוגרפיה

א' בנדויד, "כיצד סדר נושא ונשוא", לשוננו לעם ט (תשי"ח), פה, עמ' 67-75; פו, עמ' 97-107; פז, עמ' 149-165 • א' בנדויד, "שיינים תותבות ושיינים עקורות", לשוננו לעם טז (תשכ"ה), קנה, עמ' 65-75 • יי ברוך, "סדר נושא ונשוא במשפטים הפותחים במלות 'אשרי' 'ישי' 'כאשרי' 'כשי' 'משי' 'לכשי'", לשוננו לעם יט (תשכ"ח), קצ, עמ' 195-206; כא (תש"ל), רא-רב, עמ' 13-27 • יי לבני, "אות קלה שאין בה ממשות", לשון כהלכתה - פרקים בתחביר ובסגנון, ירושלים 1957, עמ' 123-125 • מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה, ערכו אבא בנדויד והדסה שי, רשות השידור מרכז ההסברה, ירושלים תשל"ד • א' מירסקי, "ה"א החציצה", לשוננו כב (תשי"ח), עמ' 107-109 • א' מירסקי, "מאמר המוסגר", הפיסוק של הסגנון העברי, תשל"ח, עמ' נא-פט (המאמר נדפס תחילה ב"האומה", תשכ"ג) • יי פרץ, "מקומו של הכינוי המוסב", משפט הזיקה, תל-אביב 1967, עמ' 96-109 • גב"ע צרפתי, "התפקיד הפרוסודי של ה"א הידיעה בלשון חכמים", לשוננו מד (תש"ס), עמ' 185-201.